

Ka 'Umeke Kā'eo

K A L A M A

'Ikuā

'Ikepili: Ka 'Umeke Kā'eo

- 289 haumāna o Ka 'Umeke Kā'eo
- He 37 limahana o Ka 'Umeke Kā'eo
- He 22 Kula Kaiapuni DOE
- 6 Kula Ho'āmana 'Ōlelo Hawai'i
- He kekelē laeo'o kā ho'okahi hapakolu o nā kumu Ka 'Umeke Kā'eo
- E piha ana he 21 makahiki iā Ka 'Umeke Kā'eo ma ke 'ano he kula ho'āmana

1987 - 'Āpono ka papa alaka'i ho'ona'auao Hawai'i e ho'okumu i ka Papahana Kaiapuni 'Ōlelo Hawai'i a ho'omaka nā kula kaiapuni 'elua mua ma Waiau a me Keaukaha.

1997 - Ho'okumu 'ia he kula hou ma ka mokupuni 'o Hawai'i a koho kekahī mau 'ohana e hele i Ke Kula 'o Nāwahīokalani'ōpu'u.

2001 - Lilo ke Kula Kaiapuni 'o Keaukaha i kula ho'āmana a kapa 'ia 'o Ka 'Umeke Kā'eo Hawaiian Immersion Public Charter School.

2008 - Ho'onui 'ia ke kula 'o Ka 'Umeke Kā'eo. I kēlā me kēia makahiki, hemo mai ho'okahi hou papa a loa'a maila ke kula waena a me ke kula ki'eki'e.

2014 - 'Āpono 'ia ka 'akuloia WASC a puka ka papa 'umikūmāluu mua loa mai Ka 'Umeke Kā'eo

2015 - Hemo hou mai 'o Kai Koholā, ke kula kamali'i ma Ka 'Umeke Kā'eo a mau nō ia i kēia lā

2022 - 'Ekolu kahua kula o Ka 'Umeke Kā'eo: Kai Koholā, Hale Lamalama a me Pā Hoaka.

'Ōlelo No'eau

'A'ohe hua o ka mai'a i ka lā ho'okahi

Mai ka pi'i na a ka lā i Kumukahi a i ka welona a ka lā i ka mole 'olu o Lehua, aloha nui mai kākou. 'O wau 'o Ku'uipo Kelekolio, he kumu papa 'ekahi ma Ka 'Umeke Kā'eo. Ua hānau a hānai 'ia ma ka 'āina ho'opulapula 'o Keaukaha. He mamo wau na Pearl Kumukahi Makaokalani lāua 'o Felix Mahi Jr. He mau mānaleo kēia mau kūpuna aloha o'u akā he 'ōlelo Hawai'i lāua me nā 'ohana a me nā hoa wale nō o ka hanauna like ma kahi ka'awale. Hō'ole 'ia mākou keiki e ho'olohe i ka wala'au kanaka a lākou. Ia'u ma ka papa 'eono, ua noi 'ia wau e ha'i'ōlelo no ka 'oki piko 'ana o ka hale hou i kūkulu 'ia ma ke kula ha'aha'a 'o Keaukaha. He mea ma'amau ka ha'i'ōlelo 'ana ma ia wā ia'u, eia nō na'e ua noi ka ho'olauka'i e mālama piha 'ia ma ka 'ōlelo Hawai'i. Ma waho o nā 'ōlelo pōkole a nā kūpuna ma ke kula i a'o ai i kēlā wā, 'a'ohē a'u 'ōlelo. No laila ua kauka'i 'ia ko'u kupunawahine, nāna e haku, nāna e a'o mai a nāna nō e ho'oma'ama'a i ka puana pololei me a'u a pa'a. Pā nui ka na'au o nā kūpuna ma ia 'aha a pēlā pū ke kia'āina i ko lākou lohe 'ana i ka'u ha'i'ōlelo. 'A'ole wau i mana'o he 'ike lihi nō ia i ko'u ala e kūpa'a ai ma hope.

Ma mua o ka ho'omaka 'ana o ka papa 'umi ia'u, ua hala kēia hulu kupuna o'u. Lu'ulu'u Hilo i ka ua nui. I loko nō o ke kaumaha, ua ho'i kēia i ke kula 'o Kamehameha ma Kapālama e like me kā ku'u kupuna i paipai mau ai. I kekahi lā, e kā'alo ana wau i kahi lumi papa o laila a lohe kā 'ia maila ka 'ōlelo huna a ko'u mau kūpuna e helele'i mai ana mai nā lehelehe o nā keiki li'il'i. No ka Pūnana Leo ia mau keiki, he kula kamali'i hou loa ia i ia manawa. Pohā nō ka lae i ka hiki i ia mau keiki ke kama'ilio e like ho'i me ko'u mau kūpuna. Kāhāhā maila ka na'au i ka 'ae 'ia o ia mau keiki e a'o i ia 'ōlelo a'u i mana'o ai he kapu na nā kūpuna wale nō. 'O ke kulu ihola nō ia o nā waimaka o'u i ka hāli'ali'a aloha i ku'u kupunawahine. Mai kēlā mua aku, ua pa'a ka mana'o i loko o'u e a'o nō i ku'u 'ōlelo Makuahine, pau pele pau manō.

I maika'i ko'u kahua 'ōlelo Hawai'i, ua ho'oholo wau e hele i ke kulanui o Hawai'i ma Hilo. No ka nui o ko'u 'iini e pa'a ka 'ōlelo Hawai'i, ua 'imi wau i hana ma Ke Kula Kaiapuni Hawai'i 'o Keaukaha ma ke 'ano he kumu kāko'o. Ma ia wā ho'okahi, he limahana wau ma ka Hale Kuamo'o, he ke'ena ho'omōhala a ho'omākaukau ha'awina na nā Kula Kaiapuni. Ma o ia mau hana wau i 'ike ai i ke ko'iko'i a me ka nele ho'i o nā kumu Kaiapuni. Ua 'ike 'ē wau e lilo ana nō i kumu mai ko'u wā li'il'i. I kēia manawa na'e, ua ho'oholo wau e lilo i kumu Kaiapuni a e a'o ma ku'u one hānau. I ka makahiki 1998 ua lilo nō wau i kumu Kaiapuni kūhelu. Mai kēlā wā a i kēia wā e kū nei, ua a'o i ka papa mālaa'o, ka papa 'ekahi, ke kula kauwela, nā papa ma ke kulanui a me ke kula ahiahi - ma 'ō aku o 500 haumāna a'u i a'o ai. Mahalo wau i ku'u mau kūpuna, no lāua mai ia 'iini nui a mākia ho'i a'u e 'onipa'a nei.

E ola ka 'ōlelo Hawai'i!

'O Wallace Naho'oikaika Swain ke kāne no Keaukaha, 'o Keala Leong ka wahine no Keaukaha, noho pū lāua a hānau 'ia 'o Ka'akapua Swain no Keaukaha. 'O Ka'akapua Swain ka wahine no Keaukaha, 'o Matt Phillips ke kāne no Pu'ukapu, noho pū lāua a hānau 'ia 'o Ho'omalukekaimalinoouumauma Naho'oikaika Phillips he kāne no Keaukaha. 'O wau nō 'o Ho'omalukekaimalinoouumauma Naho'oikaika Phillips a 'o Waiākea ke ahupua'a, 'o Keaukaha ku'u one hānau.

'Elua hanauna kumu ma ko'u 'ohana, 'o ko'u kupunawahine a 'o ko'u makuahine. He limahana ko'u makuahine ma Ka 'Umeke Kā'eo no 'umikūmāhiku makahiki. He i'iini kona e a'o ai i nā haumāna no ka limu. Na ku'u makuahine i paipai a kāko'o ia'u ma ke a'o 'ana i nā 'ano no'eau like 'ole. He haumāna wau ma ka papa alaka'i ma Ka 'Umeke Kā'eo. Ua ha'alele wau e ho'ā'o ai i ke kula waena 'o Hilo ma ka papa 8 a ua 'ike koke 'ia he nohona a loina 'oko'a loa ma laila. 'O kēia 'āina ke kahua a ma mua o ke a'o 'ana no nā 'āina 'ē a'e pono e pa'a ke kahua. 'A'ole i lawa ke a'o 'ana i nā mea Hawai'i e like me ka hula a me ka 'ōlelo Hawai'i. He mea ko'iko'i kēia no ko kākou po'e 'ōiwi. Ua 'ike le'a wau kahi e a'o 'ia nei kēia 'ano a no laila ua ho'i mai wau i Ka 'Umeke Kā'eo. Ke a'o hou nei wau i nā loina Hawai'i, ka mo'omeheu Hawai'i a me ka 'ike ku'una a ke ho'oikaika nei i ko'u kuana'ike a me ko'u lawena. He nohona a ho'oulu 'ike ma ka laulā a ma ka hāiki o Ka 'Umeke Kā'eo. He wahi palekana, he wahi e kā'eo ai nā 'umeke.

Nā Pana Kaulana o Keaukaha na Edith Kanaka'ole

Nā pana kēia o Keaukaha
Mai ka palekai a i Leleiwi
Pā mau i ka meheu a nā kūpuna.

**Ha'alele aku 'oe i ka palekai
Kahi māka'ika'i e nā sela moku
Lana mālie ke kai, 'olu nā lawai'a**

**Huli akula iā Puhi
Kahi pana heiau o ka manō niuhi
'O Kulapae, pae i ke kula.**

**Ho'olono ka 'oē a ke kai
'O 'Auwili kēia
Kūwili ka mana'o a ke aloha.**

Hūlali aku 'o Keonekahakaha
Kahi huaka'i hele a nā kūpuna
Mā'alo mau 'ia ke kupua honu.

**'Au a'e 'oe e pā mokumoku
'O Peiwe pili me Lokoaka
Kapa 'ia 'o Kealoha pāka, Mile 'Ehā.**

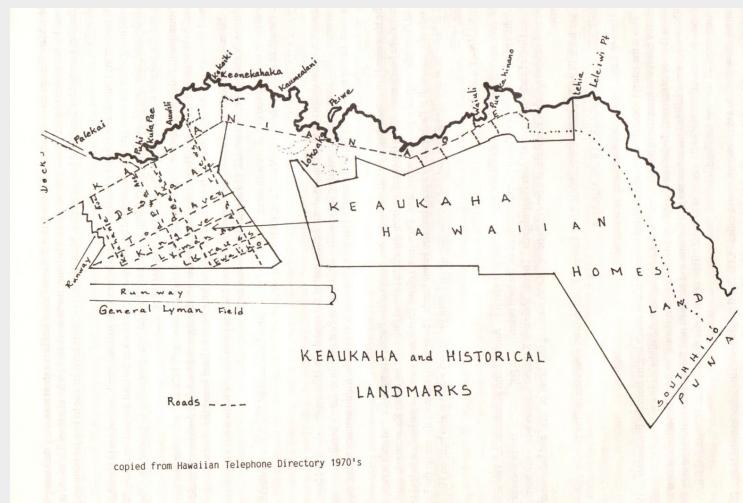
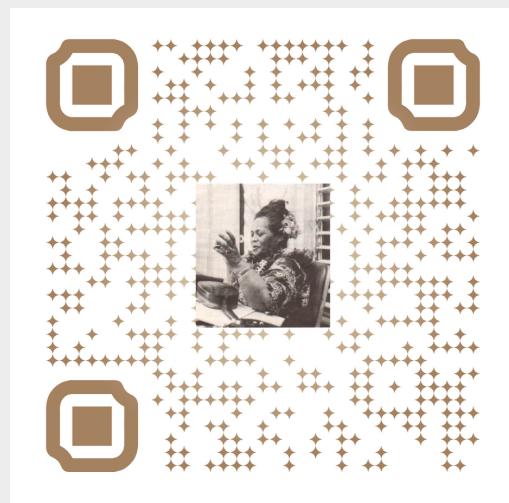
Kūnou mai 'o Hauani'o
He kaha one hāuliuli
'Alu ka pahe'e me ka 'ele'ele.

Alu mai 'o Kaumaui Wai'ōlena, 'o Waiuli 'O Puakahīnano kahi o Malo.

Pāaku nā wāwae iā Lehia
Keonepūpū a 'o Lā'ieikawai
Nā wāhine kaulana o Leleiwi

Nā pana kaulana o Keaukahā
Mai ka palekai a i Leleiwi
Ho'i a'e ka mana'o i nā kūpuna.

Aloha nō ka huaka'i hele i Keaukaha Nā pana kaulana o Hawai'i.

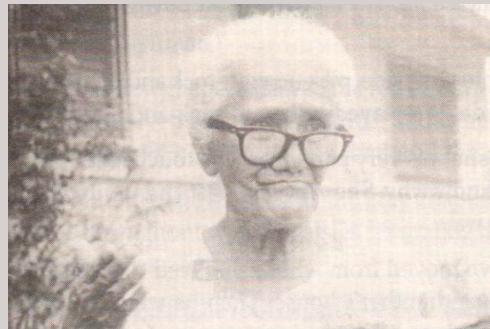

Wahi a Kūpuna

Edith Kanaka'ole

Wahi a 'ānakē Edith Kanaka'ole, ho'omaopopo 'o ia i 'elua heiau ma Keaukaha. 'O Puhi kekahi heiau lawai'a a 'o kekahi ka pūnāwai o ka 'ohana Kepo'o. 'Elua manō ma Puhi. Wahi a kūpuna he mau manō ke'oke'o ia. He 'aumakua kekahi o ia mau manō no kekahi 'ohana ma Keaukaha. Hele aku ke kupuna wahine me ka mea'ai i ka heiau i kēlā me kēia kakahiaka a hānai aku 'o ia i ka manō. Na kēlā manō e mālama a maka'ala i ka 'ohana ke hele aku lākou i kahakai.

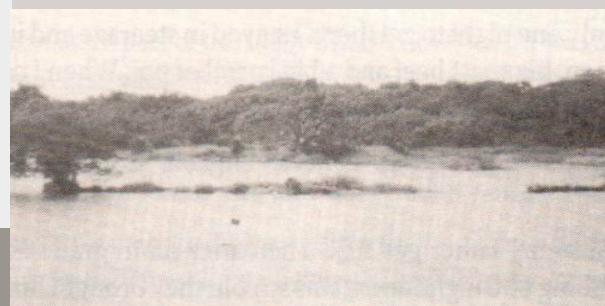

Mary Kua

E noho ana 'o Mary Kua me kona 'ohana ma 'ō aku o Seaside. Wahi a Mary Kua, 'ehā hou aku hale ko ia wahi. 'O ka 'ohana Kapuni, ka 'ohana Kaha'awi, ka 'ohana Moku'ole a me ka 'ohana Malo. Ua lawai'a, ku'i 'opihi, 'ohi wana, 'ōpae, 'a'ama a ua lūhe'e pū. Ua kanu 'ia ka 'uala, ke kalo, ka mai'a, nā pīneki a ma kekahi pā 'ē a'e ua kanu 'ia ke kō. Ma mua o ka loa'a o ke alanui 'o Kalaniana'ole, ua hele wāwae nā 'ohana ma nā alahele a hō'ea aku i ka pāka 'o Kealoha, he loko e ho'oka'awale ana i ka 'āina. Ua hele wāwae lākou ma ka pā o ka loko no ka hele 'ana i ke kaona o Hilo.

*Auwili, kahi e holoi lole ai
nā 'ohana o Keaukaha*

*Ka pā pōhaku ma
Lokoaka i kūkulu 'ia no
ka hele 'ana i ke kaona*

Manai Paige, Lamakū Carriaga-Roberts, Kūlia Dudoit

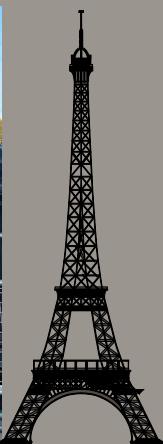
Lamakū Carriaga-Roberts

Ua kā'eo ka 'umeke o Lamakū Carriaga Roberts, he haumāna papa 10. Ua ho'omaka 'o Lamakū ma Ka 'Umeke Kā'eo ma ka papa mālaa'o. He kūkahi 'o Lamakū i kēia makahiki ma ke kīme pōpeku no ke kula ki'eki'e 'o Kea'au. A i kēia manawa, ua lanakila 3 a hātule 3. Ha'aheo maoli ka 'ohana Ka 'Umeke Kā'eo iā Lamakū. Ua ho'omaka 'o Lamakū i ka ho'olauka'i 'ana i kime pōpa'ipa'i no Ka 'Umeke Kā'eo. E ho'ōho kākou no ka helu 77!

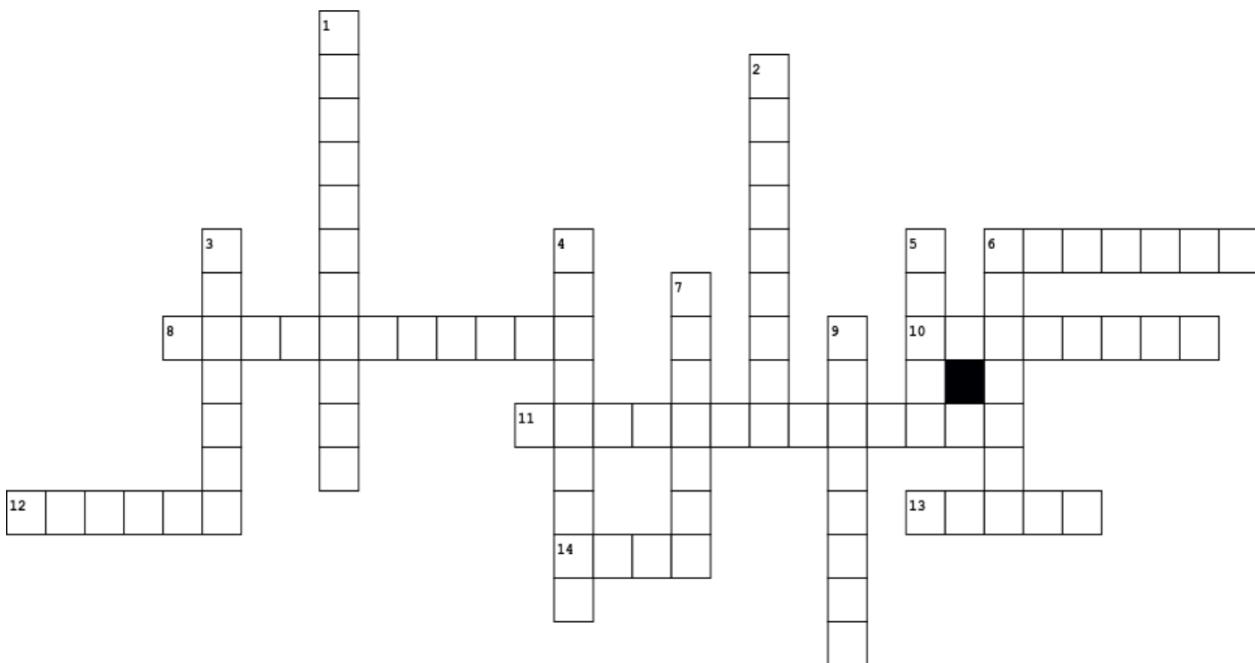

Kaniaulono Hāpai

Mai Lākana, Milana a i Palika ua hō'ike'ike lole 'o Kaniaulono Hāpai, he haumāna papa 10 ma ka Fashion week. Ua 'a'ahu 'o Kaniaulono i nā lole mai dezigns by Kamohoali'i a me nā lei mai Maui Divers Jewelry. Ua hele 'o Kaniaulono i ka Royal Albert Hall no ka ho'olewa o ka mōʻī wahine o 'Enelani. Ua kipa 'o ia i ka hale a Ka'iulani i noho ai, ke ki'i kaulana 'o Mona Lisa ma ka Louvre, ka 'uaki 'o Big Ben ma ka uapo o Westminster a me ka Eiffel Tower ma ka Champ de Mars ma Palika. Ha'aheo maoli mākou iā Kaniaulono!

Nā Pana Kaulana o Keaukaha

Papa Moe

6. Pae i ke kula
8. Kahi o Malo
10. He kaha one hāuliuli
11. Kahi huaka'i hele a nā kūpuna
12. Kahi o Puakahīnano
13. Pili me Lokoaka
14. Kahi pana heiau o ka manō niuhi

Papa Kū

1. Ka wahine 'ekolu a Leleiwi
2. 'O wai ka makuahine o Lena
3. Kūwili ka mana'o a ke aloha
4. Ka wahine 'elua a Leleiwi
5. Ka wahine mua a Leleiwi
6. Alu mai e Kaupo, Ka'uiki, Kaumakani
7. Kahi māka'ika'i e nā sela moku
9. Nā pana kēia o _____

E pane i ka nane me
kēia QR Code

Nane me Ulua'e:

Noho au ma kou hale i nā lā a pau.
Aia au i 'ō a i 'ane'i.
Ke waiho 'ia ka mea'ai, na'u ana!
He aha au?

Hua Ho'okō

Ka Hua o ke Kau: Ho'oilo

'Ölelo Hawai'i

- He 45% o nā haumāna ma ka papa M-12 ma ka pae mākaukau ma ka hō'ike Ke Au

Makemakika

- He 35% o nā haumāna ma ka papa M-12 ma ka pae mākaukau 'awelike aupuni no ka hō'ike NWEA māhele makemakika

Pelekānia

- He 45% o nā haumāna ma ka papa 6-12 ma ka pae mākaukau 'awelike aupuni no ka hō'ike NWEA māhele heluhelu

Hana Lima

- 100% o nā haumāna ma ka papa 6-12 i komo ma ka hana lima 'ana ma nā loko i'a o Keaukaha

E 'Ölelo Hawai'i Kākou:

Pāpā 'Ölelo Makua:

Aloha e _____.

Pāpā 'Ölelo Keiki:

Aloha e _____.

Pehea ke kula?

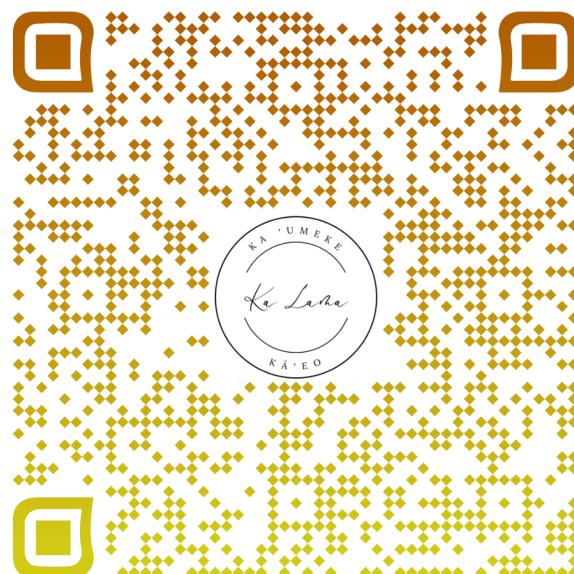
Ua _____ ke kula.

He ha'awina kāu e hana ai?

'Ae, he ha'awina ka'u e hana ai.

Ua pa'a ka ha'awina iā 'oe?

'Ae, ua pa'a ka ha'awina ia'u.

I ulu i ke kuamo'o

I mana i ka 'ōiwi

I kā'eo no ka hanauna hou